

ברכת שהחיינו על עשיית הסוכה

דרשה לחג

מים ראשונים: דף זה הוא תמצית במבנה של דרשה לציבור (שהועברה בבית הכנסת הגפן באפרת), של הדף [וציונו לעשות סוכה](#) שכתבנו בחג הסוכות בשנת תשע"ט. לעיון למדני במקורות, יש לפנות אל הדף ההוא.

ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קידשנו במצותיו וציונו לעשות סוכה. אם הברכה הזו נשמעת לכם קצת מוזרה ולא מוכרת, אין זה אלא משום שאתם לא ירושלמים וכנראה גם לא טבריינים. שהרי למדנו בתלמוד הירושלמי מסכת ברכות פרק ט הלכה ג: "העושה סוכה לעצמו אומר: ברוך אשר קידשנו במצותיו וציונו לעשות סוכה". ולא עוד לעצמו, ממשיך שם הירושלמי, אלא גם העושה סוכה לאחרים מברך: "לעשות לו סוכה לשמו". מפרש קרבן נתנאל שם: "מברך על עשיית סוכה לחבירו, שצונו ה' לעשות סוכה לשמו - לשם מי שעושה סוכה בשבילו. כי ישראל ערבים זה בזה ומצוה כל אחד לעשות מצוה בשביל חבירו".¹ כל זה כמובן לא במקום הברכה על הישיבה בסוכה: "נכנס לישב בה אומר: ברוך אשר קידשנו במצותיו וציונו לישב בסוכה". ואם תאמר שכל זה דין מיוחד על סוכה, ממשיך שם הירושלמי ואומר: "העושה לולב לעצמו אומר: 'ברוך אשר קידשנו במצותיו וציונו לעשות לולב. לאחר: לעשות לולב לשמו. כשהוא נוטלו אומר: על נטילת לולב ואשר החיינו". וכך שם גם במזוזה, בתפילין ובציצית – בכולם יש ברכה על עשייתם להבדיל מהברכה על קביעתם, לביתם והתעטפותם.² שימו אגב לב ללשון הירושלמי: "אשר החיינו" ולא "שהחיינו".

ואם תשאל מה הוא העוגן במשנה? למה במסכת ברכות? התשובה היא שהלכה זו נדרשת על דברי המשנה במסכת ברכות פרק ט משנה ג: "בנה בית חדש וקנה כלים חדשים אומר ברוך שהחיינו". על כך מוסיף הירושלמי ברכות נוספות על קנייה, קבלה במתנה ולבישה של בגדים חדשים: "קנה, אומר ברוך שהגיענו לזמן הזה. ניתן לו, אומר ברוך הטוב והמטיב. לבש בגדים אומר ברוך מלביש ערומים". ומשם מתגלגל לנושא שלנו. אלא שעוגן זה קצת רופף שהרי כאן מדובר בברכת שהחיינו שהיא ברכת הזמן או הנהנין ואילו הירושלמי מדבר על ברכת המצוות: "אשר קדשנו במצוותיו"! שיטת הירושלמי מצויה כמובן גם במסכת סוכה שם היא ממוקמת על המשנה בדין סוכה ישנה, ולכאורה מתאימה לשיטת בית שמאי שפוסלים סוכה ישנה ומחייבים בניית סוכה לשם מצוות סוכה. לפיכך מביא שם התלמוד ברייתא: "תני: צריך לחדש בה דבר. חבירי אמרו: טפח ר' יוסה אומר כל שהוא". שינוי קטן זה מספיק על מנת לברך בשם ומלכות: "אשר קידשנו במצותיו וציונו לעשות סוכה", כולל אולי גם בעושה סוכה לאחרים שמברך בה: "לעשות לו סוכה לשמו". בעשייה של טפח דיינו, בכל שהוא לפי ר' יוסה!

ומה בתלמוד הבבלי? במסכת סוכה דף מו עמוד א למדנו: "תנו רבנן: העושה סוכה לעצמו אומר ברוך שהחיינו וכו', נכנס לישב בה אומר אשר קדשנו במצותיו וציונו לישב בסוכה. היתה עשויה ועומדת, אם יכול לחדש בה דבר - מברך, אם לאו - לכשיכנס לישב בה מברך שמים. אמר רב אשי: חזינא ליה לרב כהנא דקאמר להו לכולהו אכסא דקדושא". – ראינו את רב כהנא שאמר את כולן על כוס הקידוש.

"תנו רבנן" זה הוא תוספתא מסכת ברכות פרק ו הלכה ט: "העושה כל המצוות מברך עליהן. העושה סוכה לעצמו אומר: ברוך שהגיענו לזמן הזה. נכנס לישב בה, אומר: ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו לישב בסוכה". וכך גם במצוות אחרות שם: "העושה לולב לעצמו אומר: ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, כשהוא נוטלו אומר: וצונו על נטילת לולב ... העושה ציצית לעצמו אומר: ברוך שהחיינו, כשהוא מתעטף אומר: וציונו להתעטף בציצית". וכך גם בעשיית תפילין, מזוזה ועוד. ברכת שהחיינו, לא ברכת המצוות! תוספתא זו היא אגב המקור

¹ ההלכה המקובלת המתבססת על הכלל "כל ישראל ערבים זה בזה" היא שאדם מוציא את חבירו ידי חובה בקיום מצווה, דוגמת התוקע בשופר שמוציא את הקהל ידי חובה במצוות התקיעה בשופר, קריאת מגילה, קידוש וכו'. וכאן נראה שזו דרגה גבוהה יותר, אולי הגבוהה ביותר של שימוש בכלל הערבות לקיום מצוות – ערבות ועשייה פרטית, לא לציבור, כולל הברכה.

² בולטת מכולם היא מצוות ציצית בה נאמר במפורש בתורה: "ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם וכו'" (במדבר טו לח). על סוכה, מצאנו דרשת חז"ל: "תעשה ולא מן העשוי" (במקומות רבים במסכת סוכה) שאולי נסמכת על הפסוק בים סז יג: "חג הסוכות תעשה לך וכו'" (כאילו קורא את הפסוק: החג בו תעשה לך סוכה. לולב, אולי בגלל: "ולקחתם", משמע שיש פעולה של לקיחה קודם לנטילה. ובמזוזה אולי בגלל "וכתבתם". ובשאר לא מצאנו.

התנאי היחיד שיש בידינו לנושא שלנו. אין בכל המשנה ברכה על עשיית סוכה, רק דיונים על אופן עשייתה והלכותיה. גם הברכה על "לישב בסוכה" נזכרת בתוספתא ולא במשנה. אז מאיפה לקח הירושלמי את הדין של ברכה על עשיית סוכה? האם היה לחכמי התלמוד הירושלמי מקור תנאי שלא ידוע לנו? מדרש תנאים? ימנהג ארץ ישראל' שהתחדש בבית המדרש בטבריה? – תעלומה.

נחזור לתלמוד הבבלי. במסכת מנחות דף מב ע"ב מצאנו אמנם מי שניסה להביא את מנהג ארץ ישראל לבבל, אבל הוא נדחה מיד על בסיס שיטת רב שלמד בבית מדרשו של רבי יהודה הנשיא וחזר לבבל (ומן הסתם הכיר את מנהג ארץ ישראל ובוחר שלא להביאו לבבל). בה בעת, נראה שגם ברכת שהחיינו לא התקבלה בפשטות וכעדותו של רב אשי מחותמי התלמוד הבבלי על מנהגו של רב כהנא לומר את ברכת שהחיינו בשעת הקידוש של ליל החג הראשון ולחבר אותה עם ברכת היום, ברכת היין וברכת "לישב בסוכה". כפי שאנחנו עושים היום. באופן דומה אגב, הוזהר ברכת שהחיינו גם על עשיית שאר המצוות כפי שמעיר שם פירוש הרא"ש ואחרים. וכיצד נהגו הגאונים? בסדר רב עמרם גאון כתוב: "וחייב כל אחד מ ישראל לעשות סוכה לעצמו ולברך בה. ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה. וברוך שקדשנו במצותיו וצונו לישב בסוכה" לברך בה – משמע כעת כניסתו אליה והיא כבר בנויה ועומדת. אבל היו שחלקו כגון ספר הלכות קצובות המיוחס לרב יהודאי גאון שאומר: "העושה סוכה כשיתחיל לעשות צריך לברך שהחיינו. וכשנכנס בה בכל סעודה וסעודה צריך לברך בין ביום ובין בערב אשר קדשנו במצוותיו וצונו לישב בסוכה". וכך גם רב שרירא גאון שזכר בתוספות במסכת מנחות דף מב ע"א.

ומה עם פוסקי ההלכה? ברמב"ם הלכות ברכות פרק יא הלכה ח' אנו קוראים: "כל מצוה שעשייתה היא גמר חיובה מברך בשעת עשייה, וכל מצוה שיש אחר עשייתה צווי אחר, אינו מברך אלא בשעה שעושה הציווי האחרון. כיצד? העושה סוכה או לולב או שופר או ציצית או תפילין או מזוזה, אינו מברך בשעת עשייה: אשר קדשנו במצותיו וצונו לעשות סוכה או לולב או לכתוב תפילין, מפני שיש אחר עשייתו צווי אחר. ואימתי מברך? בשעה שישב בסוכה או כשינענע הלולב או כשישמע קול השופר או כשיתעטף בציצית ובשעת לבשת תפילין ובשעת קביעת מזוזה" – הרמב"ם טורח לעקור את שיטת הירושלמי. אולי זו עדות עקיפה שעדיין היו מי שנהגו כך בסביבתו כמו המנהג לקרוא בתורה בשיטת ארץ ישראל ששרדה עד תקופתו במצרים. ומה עם ברכת שהחיינו? לכך מתייחס הרמב"ם בהלכה ט' שם ואומר: "כל מצוה שהיא מזמן לזמן כגון שופר וסוכה ולולב וכו', וכן כל מצוה ומצוה שהיא קניין לו כגון ציצית ותפילין ומזוזה וכו', וכן מצוה שאינה תדירה ואינה מצוייה בכל עת וכו', מברך עליה בשעת עשייתה שהחיינו. ואם לא בירך על סוכה ולולב וכיוצא בהם שהחיינו בשעת עשייה, מברך עליהן שהחיינו בשעה שיצא ידי חובתו בהן".³ משמע ברכת שהחיינו על עשיית הסוכה חיה וקיימת בתקופת הרמב"ם. אבל בשולחן ערוך אורח חיים הלכות סוכה סימן תרמא יש נסיגה נוספת. כותרת הסימן היא: "שאינ מברכין שהחיינו על עשיית הסוכה", אך בגוף הסימן כתוב: "העושה סוכה, בין לעצמו בין לאחר, אינו מברך על עשייתה. אבל שהחיינו היה ראוי לברך כשעושה אותה לעצמו. אלא שאנו סומכים על זמן שאנו אומרים על הכוס של קידוש". – היה ראוי לברך מסכים ר' יוסף קארו.

ומה איתנו היום? כבר פשט המנהג שלא לברך שהחיינו בשעת בניית הסוכה, לקחת הלולב, שזירת הציצית וכו', בפרט לשיטת הספרדים שממעטים בברכות, ומנהגים כידוע קשים מההלכה ואינם פתוחים לדיון רציונלי. אך אנו נוסיף דברים ולא נירא. חכמי כל הדורות צופים ומתבוננים בנו. נחזור לתוספות במסכת סוכה מו ע"א שאומר: "העושה סוכה לעצמו מברך שהחיינו - מאי שנא דיש מצות שתקינו לברך שהחיינו ויש מצות שלא תקינו? בעשיית סוכה ולולב תקינו ובעשיית ציצית ותפילין לא תקינו? ונראה דמצוה שיש עליה שמחה תקנו שהחיינו וכו'". לדברים אלה נחבר את פירוש המאירי בגמרא שם שאומר: "נראה מדברי גדולי המחברים שאף העושה לעצמו שופר או מצה או מגילה או ציצית וכיוצא באלו מברך זמן ... וגדולי המפרשים כתבו שלא נאמר כן אלא במצוה שיש בעשייתה קצת הנאה כסוכה ולולב שיש בהם הרחבת הלב לעושיהן". המבחן, כמו בכל ברכת שהחיינו, הוא השמחה שיש לאדם והרחבת הלב. אם האדם יוצא בנפש טהורה ומרוממת מיום הכיפורים ועובר לעשיית הסוכה, והוא שמח בבנייתה ורחב לבו – שיברך. כמו על בגד חדש וחבר שלא ראה זמן רב. אך אם

³ ונזכיר שוב את נוסח הירושלמי: "אשר החיינו וקיימנו והגיענו וכו' " בדומה ל: "אשר קדשנו", "אשר בחר בנו" וכו'.

זו בעינינו עוד מצווה מלומדה שנעשית רק כי "קדשנו וצונו", אז מוטב שלא יברך ויסתפק בברכת שהחיינו שבליל החג.

ואחרי כל זאת, מצאנו את פירוש מרדכי מסכת סוכה פרק לולב וערבה שאומר את הדברים הבאים: "והאידנא לא מברכינן שהחיינו אעשיית סוכה כמו שעשו בימי החכמים התנאים ואמוראים. ויש לומר לפי שאז כל אחד ואחד עשה לעצמו לפיכך היה מברך. אבל עתה שאחד עושה למאה אין נראה שיברך העושה. והשאר לא יברכו וסומכין אהא דאמרינן פרק לולב וערבה: רב כהנא מסדר להו אכסא דברכתא וכן עמא דבר".⁴ הרי לנו סיבה של תורת חוץ לארץ מדוע נעלמה ברכת שהחיינו על עשיית הסוכה. היעדר הסוכה האישית והמשפחתית, אליה ניתן להזמין אורחים, להרחיב ולחבר לבבות. סוכה בחצר הקהילה ואולי אצל כמה גבירים הדרים בבית נאה עם צר אחורית גדולה. החשש מהשלטונות שלא ראו בעין יפה בניית 'מבנים לא חוקיים'. בדומה ללולב שהיו ארבעה מינים בחסר גדול ולעיתים אחד לקהילה שלימה ומצוות "ולקחתם לכם – משלכם", לא קוימה במלואה. אך בארץ ישראל היום, יש ברוך השם שפע של ארבעה מינים וכל אחד קונה ומהדר לעצמו ולבניו ובניו עד שאין מקום לנוע בהקפות בבית הכנסת, ורחבת הכותל מלאה המוני בית ישראל ובידיהם אלפי לולבים ניצבים אל על, ובכל מרפסת ורחבת חניה וגינה עומדת סוכה, ושירת החג עולה ומתנגנת מסוכה לסוכה, והשכינה מדלגת "מסוכה לסוכה ומגדר לגדר ... מבית הכנסת זו לבית הכנסת זו ומבית המדרש זה לבית המדרש זה, בשביל מה? בשביל לברך את ישראל" – כלשון מדרש פסיקתא רבתי – אולי בימינו היום יסכים מרדכי ואיתו שאר גדולי ישראל שיש לחזור למנהג שכל אחד כשבונה את סוכתו ומתקין את לולבו מברך שהחיינו. בשמחה ובהרחבת הלב. מי אם לא הדור שלנו יכול וחייב לברך בשם ומלכות: "שהחיינו וקיימנו והגיענו למקום הזה ולזמן הזה".

"זכור ימות עולם, בינו שנות דור ודור" קראנו בשבת שעברה – ללמוד ולזכור את תולדות עמנו ובינת כל הדורות בהם טמונים שורשינו, אך גם לא להמעט בבינת הדור שזכה לחזור לשורשים.

אסיים בתקווה שחידשנו מעט ושגם על דרשה זו תוכלו לומר כנוסח הירושלמי: "אשר החיינו וקיימנו".

**חג שמח ומועדים לשמחה ולששון בזמן שמחתנו
מחלקי המים**

⁴ כמו קידוש ותקיעת שופר ומקרא מגילה שהזכרנו לעיל.